

УДК 911.3:796.5 (477)

В. Пацюк, асп.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості становлення індустріального туризму на туристичному ринку України у територіальному та галузевому аспектах. Акцентовано увагу на проблемах та перспективах даного виду туризму. Окреслено шляхи вирішення наявних проблем.

The features of becoming of industrial tourism are considered at the tourist market of Ukraine in aspects territorial and of particular a branch. Attention is accented on problems and prospects of this type of tourism, outlined ways of decision of present problems.

Постановка проблеми. Сучасні світові тенденції розвитку туризму вирізняються як розширенням диверсифікації видів туризму, так і поглибленням їх змісту. Поряд з класичними видами (культурно-історичним, лікувально-оздоровчим, спортивним), все більше утверджуються альтернативні види туризму, для яких характерне урізноманітнення вражень, що отримують туристи, шляхом активізації їх діяльності. Серед даних видів помітне місце займає індустріальний туризм. Багато країн світу усвідомило перспективність його розвитку та активно почали працювати над створеннями оригінального індустріально-туристичного продукту. В Україні подібні тенденції починають простежуватись лише декілька останніх років. Виявленню основних особливостей становлення індустріального туризму в умовах сучасного ринкового середовища України присвячено дане дослідження.

Наукові джерела та публікації з даної проблематики є нечисленними, так як активних обертів даний туристичний напрямок набирає останні два десятиріччя, а на теренах нашої держави й того менше. В нашій державі теоретичним обґрунтуванням розвитку індустріального туризму займаються О.Бейдик, Ю.Тютюнник, О.Афанасьєв, Л.Зеленська, В.Казаков, Т.Казакова. Доволі глибоко ця проблематика висвітлюється в ході регулярної Міжнародної наукової конференції "Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті".

Метою даної статі є аналіз територіальної та галузевої організації індустріального туризму України, виявлення проблем, що стримують його розвиток та обґрунтування шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. За нашим визначенням, наведеним у попередніх публікаціях, **індустріальний туризм** – це вид активного туризму, зосередження в промислових регіонах, що має за мету споглядання індустріальних ландшафтів, ознайомлення з витворами індустріальної архітектури, відвідування як функціонуючих, так і непрацюючих виробничих підприємств, з метою задоволення пізнавальних, професійних, ділових інтересів.

Апріорі, при розгляді територіальної організації індустріального туризму, можна цілком резонно припустити, що він розвивається в місцях локалізації промислових підприємств. Галузевого аналізу свідчить, що спектр підприємств, в межах яких відбувається зародження індустріального туризму, є досить широким, тому сконцентруємо увагу на цьому питанні.

Аналізуючи особливості просування індустріального туризму на ринок туристичних послуг України, варто відзначити, що перші кроки в цьому напрямку вже зроблено. Піонером розвитку індустріального туризму є м. Соледар (Донецька обл.), де на сьогоднішній день відомий спеціальний тур до соляної шахти. Екскурсія триває 1,5 – 2 години. Спуск і підйом із шахти здійснюється в клітці (ліфті) на глибину 300 м. Пропонований маршрут по шахті становить близько 700 метрів, включаючи зворотню дорогу до стволу. В переліку обов'язкових вимог є дотримання правил техніки безпеки, за-

тверджені фізіологічні обмеження щодо стану і здоров'я туристів. Екскурсія проводиться з екскурсоводом. Чисельність однієї групи не перевищує 20 чоловік [3]. До того ж, у соляних шахтах відбуваються пам'ятні події. Так, в 2003 році в одній з цих шахт запустили повітряну кулю – подія, що потрапила в книгу рекордів Гіннеса, а в 2004 році на глибині 205 метрів у величому підземному залі заввишки 30 метрів пройшов концерт "Соляна симфонія".

Поряд з цим шахтний туризм в Україні не дістав належного розвитку, незважаючи на дуже значний потенціал, що репрезентований величезною кількістю як працюючих, так і закритих шахт. Це обумовлено тим, що вугільні шахти Донбасу мають застаріле обладнання, що абсолютно не відповідає критеріям безпеки. Керівництво ж куди більш придатних для відвідувань залізничних шахт Криворіжжя не зацікавлене у масовому відвідуванні їх туристами.

Стосовно інших підприємств гірничодобувної промисловості, то варто відзначити, що екскурсійні послуги пропонує Полтавський гірничозбагачувальний комбінат у м. Комсомольську. Відвідування рудовидобувного кар'єру захоплює туристів не лише своїми краєвидами, а й можливістю відшукати золото, бурштин, кривавник чи інші мінерали, які є просто відвалами породи. Під час подорожі територією ГЗК можна забратися на величезні машини і на власні очі побачити процес виробництва окатишів, а також відвідати музей підприємства [4].

Однак найбільшою міжнародною популярністю користуються поїздки на Чорнобильську електростанцію. В програму туру крім відвідування самої ЧАЕС входять екскурсія по "мертвих" містах Прип'яті та Чорнобиллю. Цілком імовірно, що незабаром цілком здійсненим стане відвідування Південноукраїнської АЕС, яка поки що являється майже закритою для відвідувачів, так як є стратегічним об'єктом.

Серед підприємств інших галузей можна відвідати Донецький та Єнакієвський металургійний завод, суднобудівний завод ім. 61 комунара у Миколаєві, скляний завод у Бережанах Тернопільської області [4].

Проте найбільш доступними, найбільш відвідуваними та, відповідно, найбільш прибутковими з позиції індустріального туризму є підприємства харчової промисловості. В основному в Україні шляхом залучення відвідувачів йдуть виробники різних алкогольних напоїв: це пивзаводи "Оболонь" та "Сармат", Одеський та Артемівський заводи шампанських вин, Інститут вина і виноробства "Магарах", Харківський ЛГЗ "Prime" [4]. Відвідування цих підприємств дає можливість екскурсантам проникнути в таємниці виробничого процесу, познайомитись з сучасними технологіями, стати свідками всього циклу створення напою – від підготовки інгредієнтів до створення готової продукції. Також відвідувачам надається можливість стати учасниками професійної дегустації, ознайомитись з системою контролю якості та принципами дії сучасного обладнання. Для любителів солодощів пропонуються поїздки до компанії "АВК", одного з найбільших українських виробників кондитерської продукції.

В Україні необхідність розробки спеціальних програм індустріального туризму обговорювали в Донецькій області, особливо активізувались вони з огляду на Євро-2012, що наближається. Окрім традиційного відвідування Артемівського заводу шампанських вин та соляної шахти у місті Соледар, розробляються інші індустріально-туристичні продукти. Так створюється керамічний маршрут у місті Слав'янськ, а також туристичний бренд "Кіровське – молода перлина промислового Донбасу", де планується створити перший в Україні Музей вугілля. Також на Донеччині у м. Єнакієво планується створення Державного політехнічного музею "Український техноленд" [1].

Привертати туристів на промислові об'єкти має намір керівництво Миколаївщини, де туристам пропонують сумістити відвідини ландшафтного парку "Гранітно-степове Побужжя" з екскурсією на Південноукраїнську АЕС і кон'ячний завод "Зелений гай".

Розвитком індустріального туризму переймаються і в Запорізькій облдержадміністрації, де розробляється новий екскурсійний маршрут, що називатиметься "Запоріжжя промислове". Основна частина маршруту про-

лягатиме по промислових об'єктах Запоріжжя – підприємствам і заводам. Закінчуватися екскурсія буде в Парку Металургів, де на завершення туристам показуватимуть кінострічку "Весна на Зарічній вулиці" [2].

Зацікавились індустріальним туризмом і на Дніпропетровщині, проте після виключення Дніпропетровська із когорти міст-претендентів на проведення Євро-2012, перспективи розвитку даного виду туризму на території області різко зменшились. Єдине, що даний момент вдалося зробити, це відкрити у м. Кривий Ріг перший в Україні Музей індустріальної техніки під відкритим небом.

Детальний аналіз розміщення підприємств, практикуючих індустріальний туризм, вказує як правило про східноорієнтовані вектори розвитку даного туристичного напрямку, що логічно обумовлено зосередженням індустріального потенціалу країни саме у східних регіонах. Проте повноцінному виходу індустріального туризму на ринок туристичних послуг України перешкоджає цілий ряд проблем. Ми спробували запропонувати можливі шляхи вирішення даних проблем, структурувавши їх в табл. 1.

Таблиця 1. Проблеми в галузі індустріального туризму та можливі шляхи їх вирішення

Сутність проблеми	Шляхи вирішення
Недостатній розвиток правової бази. Проблеми, пов'язані з ліцензуванням організацій, що займаються просуванням індустріального туризму	Створення та прийняття Програми розвитку індустріального туризму в Україні та в окремих індустріальних регіонах, інших нормативно-правових документів, які регламентують організацію послуг індустріального туризму, спрощення податкової політики. Залучення Державної туристичної адміністрації та інших туристичних структур регіонального та державного значення до проблеми розвитку індустріального туризму.
Відсутність єдиних методик і стандартів оцінювання послуг індустріального туризму.	Розробка нормативних документів з вимогами до організації послуг індустріального туризму.
Відсутність якісних рекламно-інформаційних матеріалів	Проведення маркетингових досліджень, розробка пакету рекламно-інформаційних матеріалів з інформацією про об'єкти індустріального туризму, умови проживання, надані послуги, туристичні можливості регіону тощо.
Незацікавленість і необізнаність місцевої влади та керівництва промисловими установами в організації діяльності з індустріального туризму	Проведення семінарів із індустріального туризму, присвячених принципам організації, методам і системам управління, створення бізнес-планів, проектів діяльності з організації послуг індустріального туризму. Надання індустріальним підприємствам певних преференцій за умови розвитку на їх базі індустріального туризму.
Низький рівень надання послуг і незадовільний рівень комфорту	Розробка нормативних документів із переліком вимог до послуг індустріального туризму, індустріальних об'єктів, розвиток інфраструктури індустріального туризму (організація під'їздів, екскурсій, тощо).
Відсутність спеціалізованих туроператорів, гідів та екскурсоводів	Розробка семінарів і курсів з підготовки кадрів туроператорів та екскурсоводів у галузі індустріального туризму.
Відсутність можливостей впровадження українського індустріально-туристичного продукту на міжнародний ринок	Відповідність міжнародним вимогам з організації туризму, участь у міжнародних туристичних організаціях, використання міжнародних баз даних, використання інформаційних ресурсів мережі Internet задля популяризації індустріального туризму та індустріально-туристичного продукту.
Низькі доходи від діяльності індустріального туризму.	Залучення широкої аудиторії та збільшення кількості наданих послуг, розробка різноманітних програм із врахуванням смаків та інтересів різних категорій населення, створення комплексних турпакетів.
Низький рівень техніки безпеки промислових установ	Зосередження зусиль організаторів екскурсій на техногенні об'єкти на максимізацію безпеки даних об'єктів, а також спрямування коштів на модернізацію обладнання.

В той же час, розвиток індустріального туризму на Україні має низку порівняльних переваг, що виявляються у:

- ✓ значному розмаїтті об'єктів індустріальної спадщини;
- ✓ комплексності та поліфункціональності індустріальних ландшафтів східних областей, де представлені як об'єкти гірничодобувної, так і обробної промисловості;
- ✓ доволі значному хронологічному спектрі об'єктів індустріального туризму, що представлений як пам'ятками індустріальної археології, так і об'єктами сучасної промислової архітектури;
- ✓ високій територіальній концентрації різноманітних підприємств-рекордсменів, як європейського, так і світового значення;
- ✓ підвищеному інтересі іноземців спрямованому на індустріальні об'єкти нашої країни.

Активізація даних переваг може стати міцним плацдармом для розвитку індустріального туризму в Україні.

Висновок. Щодо майбутнього розвитку індустріального туризму в Україні експерти дають контрастні прогнози. Одні пророкують його стрімкий розвиток, аргументуючи це тим, що організація екскурсій на те чи інше підприємство вигідна в першу чергу самому ж підприємству, адже це реклама. Інші ж доводять, що далеко не кожному вигідно потіснити виробництво заради прокладання турмаршрутів, що, в свою чергу, також створює проблеми для робочого процесу. Ми ж дотримуємось оптимістичного шляху становлення індустріального туризму і тому вважаємо, що завдання науковців на даному етапі полягає в зборі та структуруванні інформації щодо об'єктів, найбільш перспективних для розвитку індустріального туризму, аналізі світового досвіду

та його інтерпретації у вітчизняних умовах, а також висуненні власних конструктивних пропозицій задля прискорення зайняття індустріальним туризмом "вільних ніш" на українському туристичному ринку.

1. Бойко Н. В Донбасе набирает обороты промышленный туризм // <http://status.net.ua/all/material/markets>. 2. Василенко Ю. У Запоріжжі туристів запросять в... промзону // День. – 2007. – №107. 3. Казаков В.Л., Казакова Т.А., Завальнюк О.И. Техногенний туризм у системі природокористування // Екологія і раціональне природокористування: Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка. – 2006. – 244 с. 4. <http://www.ndgazeta.org.ua>.
Надійшла до редколегії 14.09.2009

УДК 911.3

В. Сайчук, асп.

РУХ РОБОЧОЇ СИЛИ ЯК СКЛАДОВА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті визначені особливості територіальної мобільності робочої сили як чинника формування регіонального ринку праці. Проведено суспільно-географічний аналіз руху робочої сили у Хмельницькій області, визначено його причини та вплив на формування регіонального ринку праці. Проведено групування районів області за особливостями руху робочої сили.

The specific features of the territorial mobility of labor force as a factor of forming of regional labor market are determined. The human-geographical features of the motion of labor resources in the Khmelnytsky region is analyzed, its reasons and influence on forming of regional labor market are revealed. Grouping of region districts by the features of the motion of labor resources is conducted.

Вступ. Постановка проблеми. Одним із елементів територіальної мобільності робочої сили є її рух, що досліджується за допомогою аналізу показників прийняття, вибуття та сальдо руху робочої сили. Вивчення руху робочої сили дає можливість оцінити рівень розвитку регіонального ринку праці та визначити основні тенденції соціально-економічного розвитку регіону. Галузевий та регіональний аналіз руху робочої сили сприяє реалізації державної політики у сфері зайнятості на регіональному та локальному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зайнятості та функціонування регіонального ринку праці розглянуто у працях С. Бандура, Д. Богині, В. Герасимчука, М. Долішнього, Ю. Заволоки, Т. Заєць, Н. Запхляк, С. Злупко, Е. Лібанової, Н. Мезенцевої, В. Онікієнка, І. Петрової, В. Петюха та інших вчених. Водночас суспільно-географічний аналіз особливостей руху робочої сили в окремих регіонах та оцінка його впливу на розвиток регіонального ринку праці вивчені недостатньо, тому проведення даного дослідження є актуальним і має прикладне значення.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Важливим для суспільно-географічного аналізу ринку праці є врахування кількісних та якісних показників населення та трудових ресурсів, які постійно змінюються, що зумовлено рухом населення та робочої сили. Ціллю даної роботи є проаналізувати особливості руху робочої сили Хмельницької області та провести групування районів за особливостями руху робочої сили, що дасть можливість врахувати територіальні особливості формування кількісних та якісних показників при реалізації державної політики у сфері зайнятості та розвитку трудового потенціалу регіону.

Виклад основного матеріалу. За період з 2006 по 2008 роки для Хмельницької області характерне зменшення обсягів прийняття та вибуття працівників із від'ємним значенням сальдо. Згідно статистичних даних [1; 2] у 2008 році прийнято на роботу 63,7 тис. працівників (у 2006 році – 69,2 тис.), вибуло – 77,2 тис. осіб (у 2006 р. – 85,0 тис.). Середньорічне значення чисельності прийнятих на роботу за 2006-2008 роки становить 66,9 тис. осіб, що на 12,8 тис. осіб менше чисельності вибулих (79,7 тис. осіб).

Середньорічна частка прийнятих на роботу становила 24,4 % до середньооблікової чисельності штатних працівників та по роках змінювалась наступним чином: у 2006р – 24,4 %, у 2007 р. – 25,0 %, у 2008 р. – 23,8 %. Дослідження процесу вивільнення працівників у розра-

хунку до середньооблікової чисельності штатних працівників свідчить про зменшення даного показника у 2007 році порівняно з 2006 (із 30,0 % до 28,3 %) та незначними збільшенням у 2008 р. (до 28,9 %), середньорічне значення даного показника становило 29,0 %. Головною причиною вказаних змін є економічний спад (особливо в умовах впливу світової фінансово-економічної кризи), що зумовлює постійне зменшення чисельності штатних працівників (з 283,7 тис. осіб у 2006 році до 267,5 тис. у 2008). Зменшення чисельності працюючих відбувається у зв'язку із спадом виробництва та збільшенням частки "тіньової" зайнятості, яка на обліковується.

За видами економічної діяльності у 2008 році найбільша частка прийнятих працівників до середньооблікової кількості працівників даного виду діяльності спостерігалась у наступних галузях: сфері діяльності готелів та ресторанів – 66,5 %, або 0,6 тис. осіб (у 2006 році відповідно – 26,0 %, або 0,3 тис. осіб); сільському господарстві та пов'язаних з ним послугах – 46,9 %, або 12,5 тис. осіб (у 2006 році відповідно – 33,6 %, або 14,2 тис. осіб); торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 45,9 %, або 8,0 тис. осіб (у 2006 році відповідно – 44,7 %, або 7,6 тис. осіб). Найменше значення даного показника за 2008 рік спостерігалось в: охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги – 9,2 %, або 3,2 тис. осіб (у 2006 році відповідно – 9,8 %, або 3,4 тис. осіб); освіті – 10,3 %, або 5,4 тис. осіб (у 2006 році відповідно – 10,0 %, або 5,2 тис. осіб).

Найбільший відсоток вивільнення працівників у 2008 році спостерігався у: сільському господарстві та пов'язаних з ним послугах – 61,2 %, або 16,3 тис. осіб (у 2006 році відповідно – 63,0 %, або 26,7 тис. осіб); діяльності готелів та ресторанів – 55,5 %, або 0,5 тис. осіб (у 2006 році відповідно – 48,0 %, або 0,5 тис. осіб); торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 50,8 %, або 8,8 тис. осіб (у 2006 році відповідно – 43,9 %, або 7,5 тис. осіб).

В розрізі районів Хмельницької області у 2008 році найбільші обсяги прийняття та вивільнення працівників спостерігались у Хмельницькому разом з м. Хмельницький (прийнято 22,3 тис. та вибуло 24,7 тис. працівників), Кам'янець-Подільському разом з м. Кам'янець-Подільський (відповідно 7,1 тис. та 9,3 тис.), Шепетівському разом з м. Шепетівка (5,0 тис. та 5,6 тис.) та Славутському разом з м. Славута і м. Нетішин (5,0 тис. та 6,3 тис. працівників) районах. Водночас є райони з найнижчими абсолютними значеннями прийняття та вивільнення праців-